

Біля класної дошки

Ігор КОЛЯДА

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ
КОМБІНОВАНОГО УРОКУ ПО ТЕМІ:
«СТАНОВИЩЕ ЦЕРКОВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.»
(Історія України. 8 клас)

Ігор КОЛЯДА, Оксана БОГОМАЗ

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ
ІГРОВОГО УРОКУ – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ШОУ
«ЩО? ДЕ? КОЛИ? ХТО?»
ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ: «ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ. БЕРЕСТЕЙСЬКА
УНІЯ 1569 р.» (Історія України. 8 клас)

Ігор КОЛЯДА,
доктор історичних наук, професор
Михайло МІЩЕНКО
(м. Київ)

Методика організації та проведення комбінованого уроку по темі: «СТАНОВИЩЕ ЦЕРКОВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.» (Історія України. 8 клас)

Тема уроку: Становище церков на теренах України в першій половині XVII ст.

Мета уроку: ознайомити учнів із станом церковного життя і православної церкви в Україні після Берестейської унії (1596); охарактеризувати становище Української греко-католицької церкви та римокатолицької церкви; сформувати уявлення про значення національно-культурницької діяльності митрополита Й. Борецького та про його церковні реформи, митрополита П. Могили у відродженні та зміцненні української православної церкви;

— сприяти розвитку в учнів уміння аналізувати історичні події та явища, готувати доповідь, скласти план, аргументовано відповідати на питання, робити висновки.

— сприяти вихованню в учнів поваги до загальнолюдських і духовних цінностей, толерантного ставлення до представників різних конфесій та їхніх релігійних почуттів.

Цільові завдання:

— розкрити основні тенденції конфесійного протистояння в Україні в першій половині XVII ст.;

— визначити місце православної та греко-като-

лицької церков у суспільно-політичному житті після Берестейської унії;

— висвітлити роль козацтва у відновленні Київської православної митрополії;

— проаналізувати діяльність церковних ієрархів: митрополитів І. Потія, Й. Рутського, Й. Борецького, П. Могили.

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення:

1. Струкевич О. К., Романюк І. М., Пірус Т. П. Історія України: підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. — К.: Грамота, 2008. — 272 с.: іл.

2. Власов В. С. Історія України: 8 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / В. С. Власов. — К.: Генеза, 2008. — 304 с.: іл.

3. Швидько, Г. К. Історія України, XVI-XVIII ст.: підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Г. К. Швидько. — К.: Генеза, 2008. — 336 с.: іл.

4. Гісем О. В., Мартинюк С. О. Історія України 8 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл. — Харків: АН ГРО плюс, 2008. — 259 с.: іл.

5. Україна: історичний атлас. 8 кл. — К., 2001

6. Наочні матеріали: портрет П. Могили, портрет Й. Борецького, портрет І. Потія, портрет Й. Рутського.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання по темі: «Господарські та соціальні відносини в Україні в першій половині XVII ст.»

Фронтальне опитування.

Репродуктивна бесіда за запитаннями:

1. Як вплинуло на економічний розвиток поширення філяркової системи в українських землях у складі Речі Посполитої?

2. В якому регіоні України відбувався процес кількісного зростання нових міст та містечок у другій половині XVI ст.?

3. Чому юридики шкодили господарському зміцненню міст, які мали магдебурзьке право?

Індивідуальне опитування.

Історичний диктант.

Тестові завдання (за варіантами):

ВАРІАНТ 1

1. Коли сейм Речі Посполитої дозволив королю роздавати «пустині, що лежали за «Білою Церквою»?

- A) 1590 р.; B) 1690 р.; B) 1595 р.

2. У якому воєводстві на початку XVII ст. з 65 тис. селянських дворів 60 тис. належали магнатам?

- A) Волинське; B) Київське;
- B) Брацлавське.**

3. Володіння, якого польського магната в 30-х роках XVII ст. було найбільшим у Європі?

- A) Я. Корецького; B) К. Острозького;
- B) Я. Вишневецького.**

4. Що таке лашт?

- A) Це міра маси, близько двох тонн;**
- B) Це право на місцеве самоврядування міста;

V) Це багатогалузеве господарство, орієнтоване на ринок.

5. Якого розміру переважно були селянські наділи у 40-х роках XVII ст.?

- A) 25 га; B) 2-3 га;

B) 5-7 га.

6. Які нормативні акти остаточно закріпили селян?

- A) Перший і Другий Литовський статут;
- B) Артикули польського короля Генріха Валуа, Третій Литовський Статут;**

V) Артикули польського короля Яна Казимира і Другий Литовський Статут.

ВАРІАНТ 2

1. Який відсоток міст України у XVII ст. належав церкві і магнатам?

- A) Близько 80;** B) Близько 60;
- V) Близько 40.

2. Який відсоток міст України у XVII ст. належав державі?

- A) Близько 10; B) Близько 30;

B) Близько 20.

3. Міщани якого міста мали право самостійно обирати власного бургомістра?

- A) Києва; **B) Львова;** V) Луцька.

4. У яких містах діяли постійні ярмарки?

- A) Львів, Київ, Галич;**
- B) Перемишль, Луцьк, Острого;
- V) Ярослав, Брацлав, Галич.

5. Яке місто України було найбільшим у першій половині XVII ст.?

- A) Київ; B) Луцьк; **B) Львів.**

6. Яке право надавали польські королі та феодали містам, для забезпечення їхнього розвитку?

- A) Литовське право;
- B) Англійське право;
- B) Магдебурзьке право.**

II. Актуалізація опорних знань.

Берестейська унія (Картина Яна Матейка)

Передумови укладення Берестейської церковної унії

Вступна бесіда

Вчитель: У 1596 році відбулась важлива подія у церковному житті України. Що тоді відбулося?

Учень: Зібрання православного та католицького духовенства на Берестейському церковному соборі

Вчитель: Пригадайте основні умови об'єднання православної та католицької церков.

Учень: Об'єднання церков, унаслідок чого утворилася Українська греко-католицька церква, відбулося на таких умовах:

— Прийняття католицької догматики про чистилище, походження Духа Святого від Бога-Отця та Бога-Сина.

— Визнання зверхності Папи Римського як першоієрарха всієї християнської церкви. Збереження православної візантійської обрядовості та юліанського календаря.

— Проведення богослужінь церковнослов'янською мовою.

— Вибірне право на заміщення митрополичої та єпископської кафедр із наступним затвердженням обраних духовних осіб світською владою.

— Збереження за нижчим духовенством права одружуватися, на відміну від обов'язкової безшлюбності латинського духовенства.

— Підтвердження східних принципів організації чернечого життя.

— Зрівняння у правах руського духовенства з латинським у Речі Посполитій: звільнення від сплати податків, право займати державні посади, надання єпископам прав сенаторів.

— Навчання у школах і семінаріях на україно-білоруських землях повинно проводитися грецькою та слов'янською мовами.

— Підпорядкування братств єпископам.

Вчитель: Які наслідки мало укладання Берестейської церковної унії?

Учні: Укладення унії мало такі наслідки:

— Утворення Української греко-католицької церкви.

— Релігійний розклад українського суспільства.

— Загострення релігійного протистояння між православними і католиками.

Вчитель: Отже, при вивченні теми ми розкриємо становище церков (православної, греко-католицької, католицької) в Україні в першій половині XVII ст.

III. Засвоєння нових знань.

План теми уроку:

1. Релігійна ситуація в Україні першої половини XVII ст.:

а) діяльність католицької церкви в Україні;

б) становище УГКЦ. Митрополити І. Потій, Й. Рутський;

в) православні братства;

Рис. 1

г) відновлення православної ієрархії. Митрополит Й. Борецький;

2. Митрополит П. Могила. Церковні реформи.

1.1. Релігійна ситуація в Україні першої половини XVII ст.

Уході розгорнутої характеристики та складання структурної схеми «Основні риси релігійного життя України першої половини XVII ст.» **вчитель розкриває основні риси релігійного життя в Україні першої половини XVII ст.:**

Релігійна ситуація в Україні першої половини XVII ст. визначалась такими рисами:

1) погіршенням становища православної церкви, вірній якій залишалась більшість українського населення, що спричинило розгортання боротьби за відновлення прав церкви, яка зазнала утисків;

2) створенням православних братств, діяльність яких носила національно-культурний характер, що перетворило їх на потужну суспільну силу;

3) посиленням тиску і вплив католицької церкви, яка, маючи підтримку з боку польської влади, мала найсприятливіші умови для розширення діяльності різних католицьких орденів, особливо єзуїтського;

4) зростанням кількості прихильників УГКЦ, але яка так і не набула рівних прав з католицькою, хоча і об'єктивно відіграла роль культурного містка між Україною та Західною Європою;

5) активним втручанням запорозького козацтва у міжконфесійну боротьбу.

Вчитель пропонує учням заповнити структурну схему «Основні риси релігійного життя України першої половини XVII ст.» (див. рис. 1).

А. Діяльність католицької церкви в Україні.

Використовуючи розповідь, **вчитель розкриває діяльність католицької церкви в Україні першої половини XVII ст.:**

Починаючи з другої половини XVII ст., польська католицька церква стала себе уявляти східним форпостом — «передмур'ям» католицької віри. Своє завдання вона вбачала в подоланні «антихристиянського варварства» — як православного, так

- Райони поширення віросповідань на території Речі Посполитої:
- католицизму
 - православ'я
 - протестантизму
- Католицька церква**
- Центри архієпископств
 - Центри єпископств
 - Межа Гезненського і Львівського архієпископств
- Православна церква**
- Центри митрополій
 - Центри архієпископств і єпископств
 - Роз'єднання Київської та Московської митрополій у 1458 р.; резиденції митрополитів
 - Межа Київської митрополії у XVI ст.
 - Межі єпархій
 - Східна межа єпархій, що у XV–XVI ст. відійшли до Московської митрополії; у XVII ст. на ієрархічний час повергалися під зверхність Київського митрополита
 - Найважливіші православні церковні братства
 - Найвідоміші православні монастирі
 - Берестейський церковний собор (жовтень 1596 р.); утворення греко-католицької (уніатської) церкви
 - Православні єпархії, що прийняли Берестейську унію
 - Резиденція Київського греко-католицького митрополита від 1599 р.
- ВІЛЬНО**
- Відновлення православної ієрархії на українських і білоруських землях (1800 р.)
 - Прийняття унії захарпатськими українцями (1646 р.)
- Київ**
- Кордони Речі Посполитої: близько 1620 р.

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ у СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (XVI – перша половина XVII ст.)

РОЗМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ у СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (XVI – перша половина XVII ст.)

- Кордони Речі Посполитої на 1620 р.
 - Межа розселення українців на початку XVII ст.
- Густина населення по господарств (жителів на 1 кв. км)
- більше 10
 - 5 – 10
 - 3 – 5
 - до 3
- Міста з кількістю жителів
- більше 10 тис.
 - 5 – 10 тис.
 - 2 – 5 тис.
 - до 2 тис.

Церковне життя на українських землях у XVI — першій пол. XVII ст.

і греко-католицького. Католики ніби навмисно не помічали християнських чеснот, віками формованих в Україні. Опіраючись на польську католицьку та покатоличену й сполонізовану українську шляхту й магнатерію, польська католицька церква все дужче тиснула на релігійні та культурні пріоритети українців. У православних відбирали церкви й монастирі, їх позбавляли маєтностей, знущалися над священиками й мирянами, глумилися над їхніми релігійними почуттями, усіяло перешкоджали Українській православної церкві опікуватися питаннями освіти свого народу. Водночас Польська держава створювала найсприятливіші умови для розширення діяльності різних католицьких орденів, особливо єзуїтського.

Завдання учням:

Скласти простий план за розповіддю вчителя.

Пропонований варіант:

1. Католицька церква — східний форпост католицької віри.
2. Завдання Католицької церкви як форпосту католицької віри.
3. Наступ католицької церкви на права православної церкви.

Б. Становище УГКЦ.

За допомогою прийому міркування вчитель характеризує становище УГКЦ після Берестейської церковної унії:

Після Берестейської унії греко-католики переживали глибоке розчарування. У чому виявилось це розчарування? Розчарування греко-католиків виявилось у тому, що:

- всупереч запевнянням єпископат УГКЦ не отримав тих прав, які мало католицьке духовенство;
- греко-католики не отримали від королівського уряду зрівняння в правах з католиками;
- більшість українського населення не поділяло постулати греко-католицької церкви, не розуміло необхідність її створення і функціонування та ставилося до неї вороже;
- римо-католики не вважали греко-католиків за повноцінних віруючих;
- польський уряд використовував греко-католиків у боротьбі із православними.

Отже, новоутворена УГКЦ перебувала у складному становищі; уряд Речі Посполитої, всупереч обіцянкам, не зрівняв її у правах з католицькою, а використовував для боротьби із православною церквою; у свою чергу, православне духовенство вбачало в греко-католиках зрадників батьківської віри.

Завдання учням:

Заповнити порівняльну таблицю про становище Української греко-католицької та католицької церков.

Пропонований варіант

	УГКЦ	КЦ	Спільне	Відмінне
1. Представництво у владі	Не мають місць у сенаті	Мають місця у сенаті		Відмінне

2. Сплата податків	Не сплачують	Не сплачують	Спільне	
3. Ставлення православного населення	Негативне (вважають зрадниками батьківської віри)	Негативне (вважають схизматиками)	Спільне	

Вчитель висвітлює діяльність греко-католицьких митрополитів І. Потія та Й. Рутського, використовуючи прийом стислої характеристики та складення тематичної таблиці «Реформи в УГКЦ митрополитів І. Потія та Й. Рутського»:

І. Потій (його сучасники називали «Батьком унії») був греко-католицьким митрополитом у 1599–1613 рр. Він вжив ряд заходів, спрямованих на посилення ролі УГКЦ:

- а) активно залучав до діяльності Української греко-католицької церкви українську шляхту (1603 р. завдяки його наполегливості греко-католиками стали представники 50 родів волинської шляхти);
- б) 1605 р. отримав від короля Сигізмунда III право верховенства влади над усіма церквами «гречеського та руського обрядів» на території Речі Посполитої;
- в) заснував першу греко-католицьку семінарію у Вільно та школу в Бересті.

Наступник І. Потія – митрополит Й. Рутський (сучасники називали «Апостолом унії») займався реформуванням устрою Української греко-католицької церкви:

- а) одержав дозвіл від Папи Римського на навчання греко-католицького духовенства в західноєвропейських католицьких семінаріях;
- б) зрівняв статус греко-католицьких та єзуїтських шкіл;
- в) реорганізував греко-католицьке чернецтво, об'єднавши його у Василіянський орден.

Завдання учням:

За стислою характеристикою заповніть тематичну таблицю «Реформи в УГКЦ митрополитів І. Потія та Й. Рутського»:

Пропонований варіант

І. Потій	Й. Рутський
1. 1603 р. залучив до УГКЦ представників 50 родів волинської шляхти.	1. Одержав дозвіл від Папи Римського на навчання греко-католицького духовенства в західноєвропейських католицьких семінаріях.
2. 1605 р. отримав від короля Сигізмунда III право зверхності над усіма церквами «гречеського та руського обрядів» на території Речі Посполитої.	2. Зрівняв статус греко-католицьких та єзуїтських шкіл.
3. Заснував першу греко-католицьку семінарію у Вільно та школу в Бересті.	3. Реорганізував греко-католицьке чернецтво, об'єднавши його у Василіянський орден.

Уявлення в учнів про греко-католицьких митрополитів І. Потія та Й. Рутського вчитель формує за допомогою історичного портрету:

І. Потій народився в Ро-жанці на Холмщині в замож-ній шляхетній українській родині 1541 року. Юнацькі роки провів при королівсь-кому дворі. Початкову осві-ту здобув у кальвіністській школі віленського воеводи й великого литовського канцлера, князя Миколи Христофора Радзивілла «Чорного». З 9 років І. По-тієм опікувався король Си-гізмунд II Август, який послав його на навчання до Краківської академії (потім університету).

Після закінчення Краківського університету пере-бував при дворі князя Радзивілла Чорного.

Після закінчення Краківського університету пере-бував при дворі князя Радзивілла Чорного.

У 1596 р. Собор єпископів у Бересті вислав І. Потія як свого уповноваженого до Рима, де папа Климент VIII проголосив об'єднання (унію) католицької та пра-вославної церков. По смерті митрополита Михайла Рогози був призначений митрополитом Київським (1599–1613).

Приятелював із князем Костянтином-Василем Острозьким (1526–1608), належав до прихильників створеного за його ініціативою гуртка літераторів і публіцистів.

Й. Рутський народив-ся 1574 року. Походив із кальвіністської шляхетської родини. Під час навчання в Карловому університеті в Празі перейшов під впливом єзуїтів у католицизм (1592). У 1593–1596 рр. студіював богословські науки і фі-лософію у Вюрцбургському університеті (Німеччина). У 1603 р. закінчив курс бо-гослов'я у Грецькій колегії св.

Атанасія у Римі, перейшовши за наказом папи Климен-тія VIII на грецький обряд. Після смерті І. Потія став митрополитом УГКЦ (1613–1637). Для покращення рів-ня освіти греко-католицького духовництва він домігся від Папи Римського дозволу греко-ка-толикам навчатися в західноєвропейських като-лицьких семінаріях. Прагнувши перешкодити по-лонізації та окатоличенню українців та білорусів, Й. Рутський 1615 р., за дозволом Риму, зрівняв статус греко-католицьких та єзуїтських шкіл. У 1617 р. за зразком католицького чернецтва митрополит здій-снив реорганізацію греко-католицького чернецтва, об'єднавши його у Василіянський орден. За його наполяганням ченці-василіяни майже при кожному своєму монастирі засновували школи.

Після відновлення православної церкви в 1621 р. митрополит Й.-В. Рутський розпочав переговори із її владиками про примирення «однієї Русі з другою»

і створення у Речі Посполитій окремого Київського патріархату для об'єднаної православної і греко-ка-толицької церков, підпорядкованого Риму.

Завдання учням:

1. Складіть історичний портрет (за вибором учня одного з діячів) за наступною пам'яткою:

1. Походження історичного діяча.
2. Дитячі та юнацькі роки.
3. Погляди.
4. Шлях становлення митрополитом.
5. Основні напрямки діяльності.
6. Результат діяльності.

2. До конспекту занотуйте основні дати біогра-фії митрополитів УГКЦ.

В. Православні братства.

У ході пояснення вчитель розкриває зміст понять «**православні братства**» та «**ставропігія**»:

Брестська церковна унія погіршила становище православної церкви, проте вірною їй залишалася більшість українського населення. Ця обставина спричинила розгортання боротьби за відновлення прав утискуваної церкви. До боротьби прилучилися представники всіх верств українського суспіль-ства, а очолили її **братства** — релігійні об'єднання православних міщан при церквах, діяльність яких носила національно-культурницький характер і була підтримувана вселенськими патріархами, що надали Львівському Успенському, Луцькому Хресто-воздвиженському та Київському Богоявленському братствам широкі повноваження, а саме — право ставропігії, за яким вони підпорядковувались безпо-середньо патріарху, а не місцевому єпископу, мали право через своїх священників відлучати парафіян від церкви та пильнувати за дотриманням священни-ками церковних приписів тощо.

Завдання учням:

Занотувати до історичного словника визначення понять «**братства**», «**ставропігія**».

Формуючи уявлення про роль козацтва у житті братств, **вчитель** використовує **доведення**:

Перетворення братств на потужну силу, здатну боротися за православну віру, відбувалося поступо-во. На початку XVII ст. братства були впливовими ор-ганізаціями. Про це свідчить той факт, що козаки під-тримували братства й православну церкву не лише коштами, а й військовою силою. Наприклад, 1610 р. православне духовництво Києва звернулося до коза-ків із проханням покласти край сваволі священників — греко-католиків, які не дозволяли православним служити в Софійському соборі. За підтримки коза-цтва 1615 р. в Києві було засноване Богоявленське братство, а вступ до нього гетьмана Петра Кона-шевича-Сагайдачного з усім Військом Запорізьким засвідчив, що козацтво брало православну віру під свій захист та опіку. Саме за сприяння козацтва було поновлено 1620 р. вищу православну церковну ієрархію.

Завдання учням:

Складіть хронологічну таблицю: «Роль козацтва у житті братств».

Г. Відновлення православної ієрархії. Йов Борецький.

Вчитель формує уявлення в учнів про роль козацтва у відновленні православної ієрархії, використовуючи доведення:

Козацтво виступало активним захисником православної церкви, про це свідчать наступні факти:

1. Перші згадки про втручання українського козацтва в міжконфесійну боротьбу в Україні належать до часів повстання С.Наливайка, коли його козаки погромили маєтки прихильників унії — луцького старости Олександра Семашка та Яроша Терлецького.

2. У 1609 р. запорожці на чолі з гетьманом Григорієм Тискиневичем відгукнулися на заклик православного чернецтва й не дозволили греко-католицькому митрополиту Антонію Грековичу взяти під свій контроль митрополичий Софіївський монастир.

3. У 1613 р. козаки допомогли православному архимандриту Києво-Печерського монастиря Єлисею Плетенецькому повернути землі, захоплені уніатом Іпатієм Потієм.

4. Колективний вступ запорожців разом із своїм гетьманом Петром Сагайдачним у 1615 р. до Київського Богоявленського братства.

5. У 20-х рр. XVII ст. гетьман реєстрового козацтва П. Конашевич-Сагайдачний разом з усім Військом Запорозьким підтримав ідею про відновлення православної ієрархії.

Отже, наприкінці XVI ст. та у перших десятиліттях XVII ст. козацтво активно виступило на захист православної церкви в Україні, захищало її від сполонізованої шляхти, греко-католиків, повертало втрачені церковні землі, брало участь у підтримці православних братств в Україні та відновлення православної ієрархії.

Завдання учням:

Підготуйте відповіді на запитання:

1. З якого часу відомо про перші втручання козаків у міжконфесійну боротьбу в Україні? (З часів повстання С. Наливайка.)

2. В якому році козаки не дозволили греко-католицькому митрополиту Антонію Грековичу взяти під свій контроль митрополичий Софіївський монастир? (1609 р.)

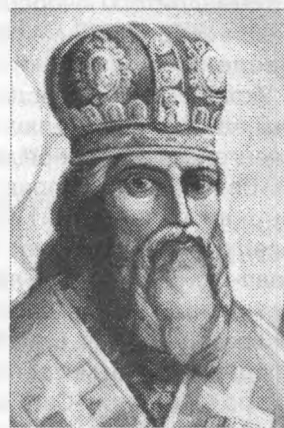
3. Коли гетьман П. Сагайдачний разом із Військом Запорозьким вступив до Київського Богоявленського братства? (1615 р.)

Вчитель формує уявлення в учнів про митрополита православної церкви в Україні Й. Борецького у ході сюжетної розповіді:

Йов Борецький (1560–1631) народився в м. Бірча на Перемишльщині в сім'ї дрібного шляхтича. Навчався у Львівській братській школі, а потім в одному з європейських університетів.

Завершивши освіту, став учителем грецької та латинської мов у Львівській братській школі, ректо-

ром якої його було обрано в 1604 р. З 1611 р. — київський священник. Брав участь у заснуванні Київського братства та школи при ньому, став її першим ректором. Чи то під час свого ректорства, чи згодом Іван Борецький постригся в ченці під іменем Йова. На початку 1618 р. його обрали настоятелем Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві, а 1620 р. єрусалимський патріарх Феофан висвятив його на митрополита.

— Що нового при дворі його величності? Розлютився, певно, Сигізмунд, коли дізнався про київські події, — розпитував свого гостя нещодавно висвячений київський митрополит Йов Борецький.

— Розлютився? — перепитав прибулець. — Ще б пак! Видав універсали з наказом заарештувати вас, отче, та Мелетія Смотрицького як шпигунів.

— Чієму ж володареві ми зі Смотрицьким служимо? — митрополит посміхався, ніби й не про небезпеку йшлося.

— Звісно, турецькому. Коли ж без жартів, то мусите стерегтися, бо по церквах уніатських уже й прокляття виголошують.

Коли гість пішов, митрополит поринув у спогади. Давно, ой і давно розпочалося його служіння Господові. Ще під час перебування у Львові, коли він викладав у тамтешній братській школі, довелося вступити у суперечку з прихильниками унії. Скільки відтоді написано, виголошено на захист православ'я! Часом суперечки з прихильниками унії набували такої гостроти, що нагадували справжню війну, щоправда, зброєю в тій війні було слово. Чи довго триватиме ця словесна війна? Час перейти до діла. Успіх справи багато в чому залежатиме тепер від духівництва. Яким йому бути?

За хвилину митрополит почав писати: «Треба жити свято й управляти довіреною вам паствою за церковними правилами, обирати на посади людей достойних і ревнителів благочестя для гарантій успіху в боротьбі з католицизмом, запроваджувати братства й школи, відкривати друкарні, при потребі скликати собори для розв'язання церковних справ, намагатися відвернути від переходу в унію передусім українську шляхту, яка через своє відступництво завдає шкоди церкві й вірі православній».

Незабаром укладені Йовом Борецьким настанови духівництву — «Поради до благочестя» схвалив собор єпископів.

Важливим діянням скликаного святителем Іовом Київського собору 1629 року, що зібрався у першу неділю Великого Посту, було схвалення до друку «Літургіаріона» — служебника, впорядкованого

архімандритом Печерським святим Петром Могилою. Також собор прийняв постанову про акафісти і пасії. Введенням останнього чину було започатковано в Українській Православній Церкві служіння пасій, які зазвичай очолював архиерей з читанням євангельських розповідей про страждання Христові.

Великі надії у справі відродження православної церкви митрополит Й. Борецький покладав на освіту і книговидання. Він згуртував навколо себе талановитих учених, письменників, просвітителів, зокрема Мелетія Смотрицького, Петра Могили, Лаврентія Зизанія, Єлисея Плетенецького. Близькими сподвижниками митрополита були козацькі керманічі Петро Конашевич-Сагайдачний, Михайло Дорошенко, Оліфер Голуб.

Перед своїм упокоєнням митрополит склав духовний заповіт, обравши Печерського архімандрита Петра Могили і Луцького єпископа Ісаакія Борисковича головними опікунами як Михайлівського монастиря, так і свого майна. В заповіті святитель наказував, щоб школи у братстві були фондівані, бо це «діло Церкви Божої і всьому народові Руському найпотрібніше». Книги своєї бібліотеки, грецькі і латинські, він дарував архімандриту Петру Могили, а слов'янські і польські заповів Свято-Михайлівському монастирю.

Спочив митрополит Київський, Галицький і всієї Русі Іов Борецький в мирі 15 (2) березня 1631 р. і був з усіма почестями похований у Києво-Михайлівському митрополичому монастирі.

Завдання учням:

I. Складіть історичний портрет Й. Борецького за наступною пам'яткою:

1. Походження історичного діяча.
2. Погляди.
3. Шлях становлення митрополитом.
4. Основні напрямки діяльності.
5. Результат діяльності.

II. Занотувати до конспекту основні дати:

1560–1631 рр. — роки життя Й. Борецького.

1604 р. — Й. Борецький став ректором Львівської братської школи.

1618 р. — Й. Борецького обрали настоятелем Свято-Михайлівського Зологоверхого монастиря.

1620 р. — єрусалимський патріарх Феофан висвятив Й. Борецького на митрополита.

Вчитель формує уявлення в учнів про висвячення митрополитом київським Іова Борецького, організовуючи роботу з документом:

«Року 1620 прибув з Москви святійший патріарх єрусалимський... Феофан, і зупинився в монастирі Братському, і був прийнятий з великою честю духовними та світськими людьми. Того ж року, відїжджаючи з Києва, святійший патріарх... поставив і висвятив на митрополію Київську чоловіка гідного й чесного. Іменем Іов Борецький, у письмі слов'янським, і грецьким, і латинським ученого, і з ним чотирьох єпископів на різні місця: Мелетія Смотрицького на єпископство Полоцьке, Ісайю

Копинського, інока монастиря Печерського, на єпископство Перемишльське, Паїсія Іполітовича на єпископство Холмське і Белзьке, Йосифа Курцевича на єпископство Володимирське» («Київський літопис»).

Завдання учням:

Підготуйте відповідь на запитання:

У чому виявилось відновлення православної ієрархії?

Хто взяв участь із вселенських патріархів у відновленні православної ієрархії в Україні?

2. Митрополит П. Могила. Церковні реформи.

Вчитель формує уявлення в учнів про митрополита Петра Могили, використовуючи біографічну довідку:

Петро Могила (1596–1647) народився в сім'ї молдавського господаря Симеона та угорської князівни Маргарет. Коли 1607 р. Симеон загинув, сім'я змушена була залишити Молдавію. Відтоді його батьківщиною стала Україна. Петро Могила дістав ґрунтовну освіту: навчався у Львівській братській школі та Замойській

академії. Був військовиком, маючи за опікунів командувача польського війська С. Потоцького та коронного канцлера і гетьмана С. Жолкевського. Брав участь у битві під Хотиним (1621), а у 1625 р. прийняв чернечий постриг. З 1627 р. — архімандрит Києво-Печерської лаври, а з 1632 р. — митрополит Київський і Галицький. Чимало зусиль доклав для легалізації православної церкви, домігся повернення захоплених греко-католиками монастирів і церков (Софійського собору й Видубицького монастиря в Києві та ін.). Його зусиллями й коштами було вперше ґрунтовно реставровано Софійський собор і багато споруд Києво-Печерської лаври. Могила був ініціатором створення Київського колегіуму (1632 р.), його філій у Вінниці, Кременці і Гошці та відкриття Слов'яно-греко-латинської академії у столиці Молдавського князівства м. Ясси в 1640 р.

Отже, митрополит П. Могила відіграв важливу роль в оновленні православного богослов'я і зміцненні православної церкви в Україні.

У ході розповіді вчитель розкриває обставини обрання православним митрополитом П. Могили:

30 квітня 1632 р. помер король Сигізмунд III. У зв'язку з цим було скликано конвокаційний та елекційний сейми для обрання нового короля. Цим і скористався Петро Могила, щоб підняти голос на захист православного населення Речі Посполитої, яке не приєдналося до унії. Після Іова Борецького київським митрополитом обрали Ісайю Копинського, але православне духовництво доручило представляти свої інтереси на сеймах архієпископу Петру Могили,

який на той час здобув чималий авторитет своєю діяльністю, спрямованою на захист прав Печерського монастиря та повернення йому маєтностей. На сеймах Могила став на оборону православних, вимагаючи скасувати всі заборони щодо будівництва церков, відкриття шкіл і друкарень, а також підняв питання про повернення відібраних греко-католиками храмів та церковних маєтностей. Він вимагав суворої кари для тих, хто ображає православних або чинить над ними насильства. Це змусило претендента на польський трон королевича Владислава видати спеціальний акт — «Статті, або пункти, для заспокоєння руського народу».

Все це значно зміцнило авторитет Петра Могили, якого делегати елекційного сейму від православних вирішили тут-таки, у Варшаві, обрати митрополитом київським замість старого, кволого й хворобливого Ісайї Копинського. Король Владислав IV цей вибір затвердив одразу — 10 листопада 1632 р.

12 листопада до Царгорода виїхала делегація в складі ректора київського училища Ісайї Трофимовича-Козловського і настоятеля Кирилівського монастиря Леонтія. Патріарх Кирило Лукаріс благословив Петра Могила на сан митрополита Київського, Галицького і всієї Русі, а також надав йому почесне звання «екзарха святійшого апостольського константинопольського трону». Висвячення нового митрополита відбулося після Великодня, протягом Світлого тижня, в Успенській (Волоській) церкві у Львові.

Завдання учням:

Скласти план за розповіддю.

Занотуйте до конспекту дату обрання П. Могили митрополитом.

Підготуйте відповідь на запитання: Чому саме П. Могила було обрано митрополитом і як це знайшло підтримку серед українства?

Церковні реформи митрополита П. Могили вчитель розкриває у ході стислої характеристики з використанням тематичної таблиці «Церковні реформи П. Могили»:

Ставши митрополитом Київським і Галицьким, Петро Могила спрямував свою діяльність на реформування церкви. Митрополит вжив наступні заходи:

— провів ретельну перевірку щодо дотримання церковних канонів священиками;

— запровадив спеціальні екзамени на знання пастирських обов'язків для священиків;

— створив нові органи церковного управління (епархіальні собори, консисторію).

— запровадив посади двох постійних митрололицьких намісників.

— упорядкував стосунки з церковними братствами.

— зменшив вплив та право патронату на церковну організацію.

— розробляв питання православного віровчення і впорядкуванню обрядовості.

Отже, діяльність митрополита П. Могила сприяла

подоланню кризового стану православної церкви в Україні, який вона переживала після укладання Берестейської церковної унії 1596 р.

Завдання учням:

Вчитель пропонує учням заповнити тематичну таблицю «Церковні реформи П. Могили».

Пропонований варіант

Реформи	Заходи	Результат
1	2	3
1. Реорганізація церковного життя.	Запровадив посади двох постійних митрололицьких намісників. Запровадив спеціальні екзамени на знання пастирських обов'язків для священиків. Створив нові органи церковного управління (епархіальні собори, консисторію).	Посилення контролю над діяльністю духовенства.
2. Впорядкування церковного майна і власності	Повернення Українській православної церкві майна, земель.	Відновлення храмів; відбудова Софіївського собору, Десятинної церкви, церкви Спаса на Берестові та ін.
3. Богослужіння	Запровадження в церкві української мови.	Проведення богослужінь українською мовою. Наближення церкви до народу.
4. Віровчення	Розробка і віровчення	Закріплення в церковних книгах змін і правил церковного життя; підготовлено новий православний Катехізис «Православне ісповідання віри»
5. Книгодрукування	Фінансова підтримка книгодрукування	Видання церковної літератури та розвиток друкарень.

IV. Закріплення і повторення знань.

Колективна робота.

Використовуючи репродуктивну бесіду, вчитель закріплює і повторює знання учнів за запитаннями і завданнями:

Вчитель: Сформулюйте характерні риси церковного життя в Україні після Берестейської унії.

Учні: Характерними рисами церковного життя в Україні після Берестейської унії були:

1) погіршення стану православної церкви, вірній якій залишалась більшість українського

населення, що спричинило розгортання боротьби за відновлення прав утискненої церкви;

2) створення православних братств, діяльність яких носила національно-культурний характер, що перетворило їх на потужну суспільну силу;

3) посилення тиску і вплив католицької церкви, яка, маючи підтримку з боку польської влади, мала найсприятливіші умови для розширення діяльності різних католицьких орденів, особливо єзуїтського;

4) зростання кількості прихильників УГКЦ, але яка так і не набула рівних прав з католицькою, хоча і об'єктивно відіграла роль культурного містка між Україною та Західною Європою;

5) активне втручання запорозького козацтва у міжконфесійну боротьбу.

Вчитель: Назвіть основні заходи П. Могили по реформуванню православної церкви.

Учні: П. Могила провів такі заходи:

- 1) змінив організацію церковного життя.
- 2) впорядкував церковне майно
- 3) запровадив служіння в церкві українською мовою.
- 4) займався виданням церковної літератури.

Вчитель: Яким було ставлення українців до греко-католицької церкви?

Учні: Багато українців ставилося до греко-католицької церкви вороже.

Вчитель: Коли та ким була відновлена вища православна ієрархія в Україні?

Учні: У 1620 році єрусалимський патріарх Феофан висвітив на православному київському митрополита Йова Борецького.

Вчитель: Назвіть основні заходи І. Потія та Й. Рутського по реформуванню греко-католицької церкви.

Учні: І. Потій здійснив наступні заходи по реформуванню Української греко-католицької церкви:

- активно залучав до діяльності греко-католицької церкви українську шляхту;
- 1605 р. отримав від короля Сигізмунда III право зверхності над усіма церквами «гречеського та руського обрядів» на території Речі Посполитої;
- заснував першу греко-католицьку семінарію у Вільно та школу в Бересті.

Й. Рутський займався реформуванням устрою греко-католицької церкви

— одержав дозвіл від Папи Римського на навчання греко-католицького духовенства в західно-європейських католицьких семінаріях;

- зрівняв статус греко-католицьких та єзуїтських шкіл;
- реорганізував греко-католицьке чернецтво, об'єднавши його у Василіянський орден.

Використовуючи блиц-опитування, **вчитель** закріплює і повторює знання учнів:

1. У якому році було укладено Берестейську церковну унію? (1596 р.)

2. У якому році українська шляхтянка Єлизавета Гулевич (Галшка Гулевичівна) заповіла православної громаді Києва свої маєтки? (1615 р.)

3. У якому році до Київського братства вступив П. Сагайдачний? (1620 р.)

4. Вкажіть роки обіймання І. Потієм греко-католицької митрополичої кафедри? (1599–1613 рр.)

5. Вкажіть роки обіймання Й. Рутським греко-католицької митрополичої кафедри? (1613–1637 рр.)

6. Кого називали «батьком унії»? (І. Потія.)

7. Що таке консисторія, та хто її заснував? (Консисторія — церковний судовий орган; заснував П. Могила.)

8. Як називається підготовлений П. Могилою та його сподвижниками новий православний Катехізіс? («Православне ісповідання віри».)

9. Хто об'єднав греко-католицьке чернецтво у Василіянський орден? (Й. Рутський.)

10. Назвіть два великих полемічні твори написані П. Могилою? («Літопис, або камінь», «Євхаристіон, або Требник».)

11. У якому році був написаний полемічний твір П. Могили «Літопис, або камінь»? (1644 р.)

12. У якому році був написаний полемічний твір П. Могили «Євхаристіон, або Требник»? (1646 р.)

V. Підведення підсумків.

Узагальнення:

Міжконфесійне протистояння стає одним із суттєвих факторів, який впливав на все суспільне життя українського народу в першій половині XVII ст., національна релігійна ситуація є тією рисою, що визначатиме національно-визвольну боротьбу в Україні в кінці XVI — середини XVII ст.

VI. Подача домашнього завдання.

— Опрацювати текст параграфу підручника «Становище церков на теренах України в першій половині XVII ст.».

— Підготуйте відповіді на запитання:

1. Чому протягом першої половини XVII ст. центр православ'я перемістився до Києва?

2. Чому не відбулося об'єднання греко-католицької та православної церков наприкінці 20-х років XVII ст.?

— Виконайте завдання:

1. Складіть порівняльну таблицю становища православної, греко-католицької та католицької церков першої половини XVII ст.

2. Проаналізуйте твердження видатного українського історика першої половини XX ст. Дмитра Дорошенка стосовно становища греко-католицької церкви, який наголошував, що «...тут, в Галичині, унія протягом XVIII ст. зреформувала церковне життя, піднесла освітній рівень духівництва, і, в свою чергу, зробила головним захисником української народності проти колонізації та зросійщення. Це вона, властиво, врятувала Галичину від національної смерті. Вона встигла зробитись батьківською вірою, і народ кріпко до неї прив'язався...».

На яких позитивних рисах діяльності греко-католицької церкви акцентує увагу історик?

Поміркуйте над причинами змін, що відбулися в УГКЦ. Занотуйте їх.